

Ελληνική γλώσσα και διασπορά: Περιβάλλον, γλώσσα, υποκείμενο

Μιχάλης Δαμανάκης
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Εισαγωγή

Η Οργανωτική Επιτροπή προσκαλώντας με να εισηγηθώ στο παρόν Συνέδριο προκαθόρισε και τους άξονες στους οποίους όφειλε να κινηθεί η εισήγησή μου: Γλώσσα και Διασπορά.

Προβληματιζόμενος πάνω σ' αυτές τις δύο έννοιες κατέληξα σύντομα στην ακόλουθη απλή, αλλά θεμελιώδη διαπίστωση: είχα τη γλώσσα, είχα το περιβάλλον, αλλά δεν είχα τους χρήστες της γλώσσας στο συγκεκριμένο περιβάλλον της διασποράς.

Έτσι, λοιπόν, κατέληξα σ' ένα εννοιολογικό τρίγωνο και στον συνακόλουθο υπότιτλο της εισήγησής μου: περιβάλλον, γλώσσα, υποκείμενο.

Η εισήγησή μου εστιάζει στην αδρομερή αποσαφήνιση αυτών των τριών εννοιών, στη μεταξύ τους σχέση και εν μέρει σε πιθανές εφαρμογές των αναλύσεων μου στη διδασκαλία της ελληνικής ως μητρικής/πρώτης, ως δεύτερης και ως ξένης γλώσσας στην ελληνική διασπορά και στην Ελλάδα.

1. Η γλώσσα

Η ελληνική γλώσσα, όπως και κάθε γλώσσα, είναι ένα σύστημα που υπακούει σε συγκεκριμένους κανόνες ως προς τη δομή/σύνταξη, ως προς τη μορφολογία, ως προς το λεξιλόγιο/σημασιολογία και ως προς τη χρήση/λειτουργία. Αυτό σημαίνει, ότι από τη γλώσσα ως συντακτικό, μορφολογικό και σημασιολογικό σύστημα απορρέουν κανόνες δεσμευτικοί για κάθε χρήστη, ανεξάρτητα αν αυτός ζει και χρησιμοποιεί τη γλώσσα στην Ελλάδα ή στη διασπορά.

Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο και ως προς τις λειτουργίες της στην κοινωνία και στη διαδικασία δόμησης ταυτότητας, όπως θα δούμε και στη συνέχεια. Δια-

φορετικά, για παράδειγμα, λειτουργεί η Ελληνική ως συνθετικό στοιχείο της νεοελληνικής ταυτότητας στην Ελλάδα και διαφορετικά στην ελληνική διασπορά.

Η γλώσσα, ως γνωστόν, χρησιμεύει στο υποκείμενο/χρήστη ως μέσο επικοινωνίας, σκέψης και μάθησης. Και ως προς αυτές τις τρεις λειτουργίες της γλώσσας υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ του μονόγλωσσα κοινωνικοποιούμενου ατόμου στην Ελλάδα και του δίγλωσσα κοινωνικοποιούμενου στη διασπορά, ή και στην Ελλάδα. Στην πρώτη περίπτωση το υποκείμενο δεν έχει άλλη επιλογή παρά να χρησιμοποιήσει την Ελληνική ως το μοναδικό μέσο επικοινωνίας, σκέψης και μάθησης, ενώ στη δεύτερη υπάρχουν εναλλακτικές δυνατότητες.

2. Το περιβάλλον

Η παραπάνω διχοτομική προσέγγιση του περιβάλλοντος ως μονόγλωσσου, από τη μια, και ως δίγλωσσου ή πολύγλωσσου, από την άλλη, είναι μια προσέγγιση μάλλον προβληματική πλέον, δεδομένων των σύγχρονων μαζικών μετακινήσεων των πληθυσμών και της συνακόλουθης μετεξέλιξης των σύγχρονων ανεπτυγμένων κοινωνιών σε πολυπολιτισμικές και πολυγλωσσικές. Εντούτοις, για λόγους μεθοδολογίας θα μείνουμε σ' αυτή τη διχοτομική προσέγγιση, προϋποθέτοντας ένα μονόγλωσσο, ελληνόγλωσσο, περιβάλλον κοινωνικοποίησης των ελληνοπαίδων στην Ελλάδα και ένα δίγλωσσο ή πολύγλωσσο στη διασπορά.

Ας πάρουμε, όμως, τα πράγματα από την αρχή και ας αποσαφηνίσουμε καταρχάς τον όρο διασπορά και στη συνέχεια τι μπορεί να σημαίνει ελληνική γλώσσα στην Ελλάδα και στη διασπορά, σε κοινωνικοπολιτισμικό, οικονομικό και πολιτικό επίπεδο. Αν δεχτούμε ότι μετανάστευση είναι η διαδικασία της εκούσιας ή αναγκαστικής μετακίνησης πληθυσμών από έναν τόπο (προέλευσης/αποστολής) σ' έναν άλλο τόπο (υποδοχής/διαμονής) με στόχο την προσωρινή ή μόνιμη εγκατάσταση σ' αυτόν, τότε η διασπορά είναι το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας. Στο πλαίσιο αυτής της οριοθέτησης της διασποράς μπορεί να γίνει λόγος για εσωτερική και εξωτερική διασπορά, κατ' αναλογία προς τους όρους εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση. Δεν είναι, για παράδειγμα, ασυνήθιστη η χρήση του όρου «κρητική διασπορά» ή «απόδημοι Κρήτες» εννοώντας τη διασπορά των Κρητών στον ελλαδικό χώρο. Στη δική μας περίπτωση, όμως, ο όρος διασπορά συνδέεται άμεσα με την παρουσία ελληνικών πληθυσμών εκτός του ελλαδικού χώρου.

Η νεοελληνική διασπορά, έτσι όπως εμφανίζεται σήμερα εκτός του ελλαδικού χώρου είναι δημιούργημα ιστορικών, οικονομικών και πολιτικών εξελίξεων οι οποίες μπορούν να ταξινομηθούν σε δύο μεγάλες ιστορικές περιόδους:

από την πτώση της Κωνσταντινούπολης μέχρι και τη Μικρασιατική καταστροφή και από την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα μέχρι σήμερα. Προϊόν της πρώτης περιόδου είναι η λεγόμενη «ιστορική διασπορά», η οποία εστιάζεται κυρίως στη Μαύρη Θάλασσα και στην Υπερκauκασία, αλλά και στην Τουρκία (Κωνσταντινούπολη, Ίμβρος/Τένεδος) και στην Αλβανία. Αντίθετα, προϊόν της δεύτερης περιόδου είναι η «μεταναστευτική διασπορά», η οποία εντοπίζεται λίγο έως πολύ σ' όλες τις ηπείρους.

Η ιστορική και μεταναστευτική διασπορά διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς: τις ιστορικές συγκυρίες μετακίνησης και εγκατάστασης ελληνικών πληθυσμών στις διάφορες χώρες υποδοχής, τα αίτια και τους στόχους της μετακίνησής τους, το καθεστώς τους και την οργάνωσή τους στις χώρες διαμονής, τη σχέση τους με την Ελλάδα, την ιστορική συλλογική τους μνήμη και τη συνακόλουθη διαμόρφωση ταυτότητας. Πρόκειται για σημαντικές διαφορές τις οποίες για λόγους οικονομίας δεν θα συζητήσουμε περαιτέρω. Υπογραμμίζουμε, ωστόσο, προκαταβολικά, ότι οι διαδικασίες κοινωνικοποίησης και διαμόρφωσης ταυτότητας διαφοροποιούνται από διασπορά σε διασπορά. Το ίδιο ισχύει και ως προς την πρόσληψη της ελληνικής από τα μέλη της κάθε διασποράς.

Ως προς την οριοθέτηση και κατανόηση του όρου διασποράς υπογραμμιστεί, ότι στο επίκεντρο του δικού μας ορισμού στέκεται το άτομο και η διαμόρφωση ταυτότητας και υποκειμενικότητας, δηλαδή η παιδαγωγική διάσταση και δευτερευόντως η γεωγραφική.

Συγκεκριμένα, με τον όρο διασπορά, νοείται ο γεωγραφικός διασκορπισμός εθνοτικών ομάδων οι οποίες αποκομμένες, αλλά όχι οπωσδήποτε αποξενωμένες, από την ομάδα προέλευσης/αναφοράς τους, ή τον εθνοτικό κορμό, ζουν ως εθνοτικές ομάδες ή ως εθνικές μειονότητες στα πλαίσια μιας πολιτισμικά διαφορετικής κοινωνίας, κινούνται μεταξύ δύο ομάδων αναφοράς και μεταξύ δύο πολιτισμικών συστημάτων και ως εκ τούτου διαμορφώνουν κάτω από ιδιαίτερες συνθήκες την ταυτότητά τους.

Οι όροι *εθνοτική ομάδα* και *εθνική μειονότητα* που χρησιμοποιήθηκαν στον παραπάνω ορισμό της διασποράς δεν είναι ταυτόσημοι. Η *εθνοτική μειονότητα*, όπως και η *εθνική μειονότητα*, κατά κανόνα κατέχει ένα χαμηλό status, είναι εκτεθειμένη σε διακρίσεις και ανισότητες και υστερεί έναντι της εθνοτικής πλειονότητας στα πλαίσια μιας εθνοτικά διαστρωματωμένης κοινωνίας. Αντίθετα, η *εθνοτική ομάδα* μπορεί να αποτελεί ισότιμο μέλος μιας πολυεθνικής κοινωνίας η οποία είναι οργανωμένη σ' ένα κράτος. Στην περίπτωση της νεοελληνικής διασποράς, για παράδειγμα, οι Έλληνες της Αλβανίας αποτελούν μια αναγνωρισμένη εθνική μειονότητα. Αντίθετα, οι Έλληνες της Αυστραλίας, του Καναδά, των Η.Π.Α. λειτουργούν ως εθνοτικές ομάδες, ή αλλιώς

εθνοτικές παροικίες, στα πλαίσια μιας πολυεθνοτικής, πολυγλωσσικής, πολυθρησκευτικής κοινωνίας. Οι *εθνικές μειονότητες* είναι κατά κανόνα προϊόν της γένεσης των εθνικών κρατών, ενώ οι *εθνοτικές ομάδες* είναι συνήθως αποτέλεσμα της εκούσιας μετακίνησης πληθυσμών (μετανάστευσης), κυρίως για οικονομικούς λόγους.

Όμως και στις δυο περιπτώσεις τα μέλη της διασποράς δεν ανήκουν στην ομάδα του *εθνικού ή εθνοτικού εαυτού*, αλλά στην ομάδα των *Άλλων*. Τα μέλη κάθε διασποράς είναι οι *εθνοπολιτισμικοί Άλλοι*, η γλώσσα και ο πολιτισμός των οποίων μπορεί να αναγνωρίζονται και να υποστηρίζονται από την κυρίαρχη ομάδα, μπορεί όμως να είναι και υπό καταπίεση ή και υπό διωγμό. Γεγονός παραμένει, ότι η εκάστοτε διασπορική γλώσσα δεν είναι η *κυρίαρχη γλώσσα* του περιβάλλοντος, αλλά είναι είτε η *«απαγορευμένη, ξένη γλώσσα»* (τέτοια ιστορικά παραδείγματα έχουμε πολλά από την Αμερική, από τη Γερμανία, από την Ελλάδα και από αλλού) είτε η *«κοινοτική γλώσσα»* (community language) είτε η *«δεύτερη γλώσσα»* (second language) είτε απλώς μια *«άλλη γλώσσα»*, για παράδειγμα Language Other Than English=LOTE στην Αυστραλία.

Μπορεί, βέβαια, να είναι και η βάσει διεθνών συμβάσεων αναγνωρισμένη *«μητρική γλώσσα»*, όπως για παράδειγμα η Ελληνική στην Αλβανία ή στην Τουρκία. Όμως και σ' αυτή την περίπτωση ο όρος *«μητρική γλώσσα»* δεν είναι συγκρίσιμος με την Ελληνική ως μητρική γλώσσα στην Ελλάδα, λόγω του μειονοτικού status της Ελληνικής εκτός Ελλάδας¹.

Μ' άλλα λόγια, σ' όλες τις παραπάνω περιπτώσεις η ελληνική γλώσσα δεν είναι η κυρίαρχη γλώσσα του περιβάλλοντος. Δεν είναι η γλώσσα του κοινοβουλίου, της δημόσιας διοίκησης, του στρατού και της αστυνομίας, της οικονομίας, του εμπορίου, της αγοράς, της τηλεόρασης κ.λπ. Μπορεί, βέβαια, να είναι μερικώς ή κατ' εξαίρεση γλώσσα της εκπαίδευσης. Επίσης μπορεί να είναι –και συχνά είναι– γλώσσα της παροικίας, της οικογένειας, της ιδιωτικής σφαίρας. Μ' άλλα λόγια, η σύνδεσή της με *θεσμικούς και κοινωνικούς ρόλους* είναι συγκεκριμένη και περιορισμένη, όπως και οι *κοινωνικοί χώροι* (επικράτειες) χρήσης της είναι συγκεκριμένοι και περιορισμένοι– σ' αυτά θα επανέλθουμε παρακάτω.

Το ίδιο ισχύει και ως προς τις *λειτουργίες* της αναφορικά με την κάλυψη των *επικοινωνιακών, κοινωνικών και ψυχολογικών αναγκών* του ατόμου και της ομάδας.

1. Το ίδιο ισχύει και για την Τουρκική γλώσσα στη *«μουσουλμανική μειονότητα»* της Θράκης. Εδώ η θρησκευτική μειονότητα ουσιαστικά λειτουργεί ως εθνική μειονότητα λόγω της σύνδεσής της με το εθνικό κέντρο, αλλά και για γεωγραφικούς λόγους.

Κοντολογίς, άλλο πράγμα είναι η Ελληνική στην ελληνική κοινωνία της Ελλάδας και άλλο εκτός Ελλάδας.

Βέβαια, εκείνο που δεν επιτρέπεται να ξεχνούν οι Γλωσσολόγοι, οι Παιδαγωγοί και οι Διδακτικολόγοι είναι, ότι υπάρχουν αποκλίσεις μεταξύ του επίσημου και αντικειμενικά διαπιστώσιμου status και των συναφών λειτουργιών της γλώσσας, από τη μια, και της υποκειμενικής πρόσληψής της, από την άλλη. Η αντικειμενική και η υποκειμενική γλωσσική πραγματικότητα μπορεί να συμπίπτουν, αλλά δεν πρέπει. Το άτομο ως ελεύθερο και αυτοπροσδιοριζόμενο υποκείμενο έχει –ή τουλάχιστον οφείλει να έχει– την ευχέρεια να προσλαμβάνει με το δικό του ξεχωριστό τρόπο το κοινωνικοπολιτισμικό του περιβάλλον και επομένως και τη γλώσσα.

Κι έρχομαι έτσι στην τρίτη κορυφή του εννοιολογικού τριγώνου, στο υποκείμενο.

3. Το υποκείμενο

Κατά τον Wieviorka (2003,163κ.ε), *υποκείμενο και υποκειμενικότητα* συγκροτούν τη μια από τις τρεις κορυφές του λεγόμενου «τριγώνου της διαφοράς», τις άλλες δύο κορυφές τις αποτελούν η «*συλλογική ταυτότητα*» και η «*ατομικότητα*».

Η *συλλογική ταυτότητα* αναφέρεται στο σύνολο των πολιτισμικών στοιχείων πάνω στα οποία στηρίζεται το αίσθημα του «*ανήκειν*» σε μια ομάδα ή κοινότητα, ανεξάρτητα αν αυτή η συλλογική ταυτότητα είναι πραγματική ή κατασκευασμένη/συμβολική. Η συλλογική ταυτότητα εμπεριέχει ένα σύστημα αξιών, το οποίο διασφαλίζει την ενότητα της ομάδας. Επίσης χρησιμεύει για την αντιμετώπιση τυχόν απειλών απ' έξω και για την προστασία των μελών που μοιράζονται αυτή τη συλλογική ταυτότητα.

Το *άτομο* και η *ατομικότητα* είναι από τα κύρια χαρακτηριστικά της νεωτερικής κοινωνίας. *Ατομικότητα* σημαίνει ότι το κάθε άτομο έχει την ικανότητα και τουλάχιστον θεωρητικά και την ευκαιρία να συμμετάσχει ως άτομο στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Δηλαδή, έχει δικαίωμα στην εργασία, στο χρήμα, στην υγεία, στην παιδεία, στην κατοικία, στην ελεύθερη έκφραση, αλλά πάντα ως άτομο (ατομικά δικαιώματα) (Wieviorka 2003, 165).

Αυτό σημαίνει, ότι η ατομικότητα είναι μια ιδιότητα κοινή στον άνθρωπο-πολίτη της νεωτερικής κοινωνίας και επομένως η ατομικότητα δεν είναι το κύριο χαρακτηριστικό που διαφοροποιεί τα άτομα μεταξύ τους. Τα κύρια χαρακτηριστικά της ατομικότητας είναι πολιτικά και κοινωνικά και λιγότερο πολιτισμικά και προσωπικά. Το άτομο είναι πολίτης του κράτους ή μη πολίτης εφόσον είναι αλλοδαπός. Στη δεύτερη περίπτωση τα δικαιώματά του είναι κατά κανόνα περιορισμένα.

Σε αντίθεση με την ατομικότητα, που ως ιδιότητα χαρακτηρίζει κάθε άτομο της νεωτερικής κοινωνίας, η *υποκειμενικότητα* συνδέεται άμεσα με την προσωπική /υποκειμενική πρόσληψη του κάθε ατόμου, με τον δικό του υποκειμενικό τρόπο κατανόησης του εαυτού του (αυτοαντίληψη) και του κόσμου. Γι' αυτό η υποκειμενικότητα συνδέεται και με το συναίσθημα, με τη μεροληψία, με προσωπικά ενδιαφέροντα, αλλά και με προκαταλήψεις.

Το άτομο γεννιέται σε μια κοινότητα, σε μια θρησκεία, σ' έναν πολιτισμό. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι θα μείνει για πάντα προσκολλημένο στην ταυτότητα αυτής της κοινότητας, αλλά ότι μπορεί να επιλέξει μεταξύ αυτής και μιας άλλης, για παράδειγμα εκείνης της κοινωνίας υποδοχής εφόσον πρόκειται για μετανάστη. Αυτό το κάνει, επειδή θέλει να γίνει αποδεκτό, από τον περίγυρο του, ως υποκειμενικότητα, ως προσωπικότητα.

Σε αντίθεση με την ατομικότητα που παραπέμπει περισσότερο στην πολιτική ταυτότητα, η υποκειμενικότητα παραπέμπει στην πολιτισμική ταυτότητα. Υποκειμενικότητα σημαίνει, επίσης, ότι το υποκείμενο έχει τη δυνατότητα να αναστοχάζεται, να αυτοπροσδιορίζεται, να αυτοτοποθετείται και να αυτοεντάσσεται ή να αποστασιοποιείται από μια ομάδα αναφοράς, πράγμα που παραπέμπει σε μια σχέση έντασης μεταξύ *συλλογικής ταυτότητας* και *υποκειμενικότητας*.

Από την άλλη θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι, σύμφωνα με τη σύγχρονη διεθνή βιβλιογραφία, δεν υπάρχουν μόνο ατομικά, αλλά και *συλλογικά υποκείμενα*. Στα δεύτερα εντάσσονται, για παράδειγμα, τα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα (βλ. Zima 2000, 345 κ.ε). Ως συλλογικό υποκείμενο μπορεί, για παράδειγμα, να δράσει και μια εθνική ή θρησκευτική μειονότητα, η οποία διασυνδέεται και επηρεάζεται από ένα εθνικό ή θρησκευτικό κέντρο.

Στην περίπτωση της σύγχρονης ελληνικής διασποράς δεν έχουμε παραδείγματα όπου ολόκληρη η παροικία να λειτουργεί ως συλλογικό υποκείμενο. Έχουμε όμως παραδείγματα όπου επιμέρους παροικιακές οργανώσεις λειτουργούν ως συλλογικά υποκείμενα είτε στη λογική προσκόλλησης στο μητροπολιτικό κέντρο (π.χ. οι Σύλλογοι Γονέων των αμιγών Ελληνικών Σχολείων στη Γερμανία βλ. Δαμανάκης 2003) είτε στη λογική απομάκρυνσης απ' αυτό (π.χ. Πολιτιστικοί Σύλλογοι ατόμων δεύτερης και πάνω γενιάς στις ΗΠΑ, βλ. Κιτροδέφ 2004).

Κατά κανόνα στην ελληνική διασπορά απαντώνται πολλαπλές ταυτότητες ή αλλιώς πολλές εκφάνσεις της ελληνικότητας. Και αυτό δεν ισχύει μόνο για την ελληνική διασπορά, αλλά για κάθε διασπορά που δεν είναι περιθωριοποιημένη, αλλά ενταγμένη στις δομές της κοινωνίας υποδοχής. Οι εσωτερικές διαφοροποιήσεις και οι διαστρωματώσεις στη διασπορά αποτελούν δείκτες κοινωνικής ένταξης και ανέλιξης των μελών της.

Αυτές οι διαφοροποιήσεις βρίσκουν την έκφρασή τους τόσο στην *εθνοπολιτισμική ταυτότητα*, γενικότερα, όσο και στην *κατοχή*, στη *χρήση* και στην *υποκειμενική πρόσληψη* της γλώσσας, ειδικότερα. Η εθνοπολιτισμική ταυτότητα, στην περίπτωση μας η ελληνικότητα, αφορά σ' εκείνο το μέρος της ταυτότητας που συνδέεται με ή και συντίθεται από συγχρονικά και διαχρονικά στοιχεία που αφορούν στην ελληνική γλώσσα και στον πολιτισμό, σε ελληνικά ήθη και έθιμα, σε θεσμούς και παραδόσεις.

Και όπως προείπαμε, στην ελληνική διασπορά υπάρχουν πολλές εκφάνσεις της εθνοπολιτισμικής ταυτότητας, ή αλλιώς ελληνικότητας, κάθε μια από τις οποίες συναρτάται με συγκεκριμένες ιστορικές εξελίξεις της παροικίας και με συγκεκριμένα συγχρονικά περιβάλλοντα, ή πλαίσια κατά τη δική μας ορολογία.

4. Το υποκείμενο ανάμεσα σε πολλά πλαίσια αναφοράς

Το περιβάλλον εντός του οποίου γεννιέται το άτομο, κοινωνικοποιείται και διαμορφώνει την υποκειμενικότητά του δεν είναι απλό και αδιαφοροποίητο, αλλά είναι αρκετά σύνθετο. Το άτομο κινείται συγχρόνως σε πολλά *πλαίσια*, δηλαδή εντός συγκεκριμένων χωροχρονικών, ιστορικών, κοινωνικών, οικονομικών, θεσμικών, πολιτισμικών και ιδεολογικών ορίων.

Τέτοια πλαίσια είναι:

- η οικογένεια στην πυρηνική της μορφή και στη μορφή των οικογενειακών δικτύων,
- οι παροικιακές οργανώσεις (π.χ. εθνικοτοπικοί σύλλογοι),
- η εκκλησία,
- το ελληνικό σχολείο,
- το σχολείο της χώρας διαμονής,
- η αγορά εργασίας κ.λπ.

Σε γενικές γραμμές μπορεί να υποστηριχθεί, ότι σε μεταναστευτικά περιβάλλοντα το άτομο κινείται ανάμεσα στην *παροικία* του και στους θεσμούς της *χώρας διαμονής*.

Η παροικία με τη σειρά της κινείται ανάμεσα στη *χώρα διαμονής* και στη *χώρα προέλευσης*, στο βαθμό που η τελευταία ενδιαφέρεται για τη διασπορά της και παρεμβαίνει σ' αυτή. Αυτό σημαίνει ότι *παροικία*, *χώρα προέλευσης* και *χώρα διαμονής* δημιουργούν ένα δικό τους τρίγωνο, ή τρίπολο, το οποίο ουσιαστικά προκύπτει από τη διαφοροποίηση του περιβάλλοντος.

Είναι προφανές, ότι το υποκείμενο μπορεί να κινείται συγχρόνως σε πολλά πλαίσια και ότι κάποια από αυτά συμβάλλουν στη δόμηση της εθνοπολιτι-

σμικής ταυτότητας και υποστηρίζουν τη χρήση και την καλλιέργεια της ελληνικής γλώσσας, ενώ κάποια άλλα αφορούν στη γλώσσα και στον πολιτισμό της χώρας διαμονής και στοχεύουν στη διαμόρφωση μιας ταυτότητας που θα διασφαλίζει την κοινωνική συνοχή και την ομοιογένεια στην εν λόγω χώρα. Φυσικό επακόλουθο αυτής της πολλαπλότητας είναι και η ύπαρξη πολλαπλών εκφάνσεων της εθνοπολιτισμικής ταυτότητας, αλλά και η ύπαρξη πολλαπλών βαθμών κατοχής και χρήσης της γλώσσας προέλευσης στη διασπορά.

Συγκεκριμένα αυτό που αποκαλούμε ελληνικότητα στη διασπορά κινείται μεταξύ δύο πόλων.

Στη μια περίπτωση η ελληνικότητα δεν προσανατολίζεται απλώς στις ελλαδικές πολιτισμικές νόρμες, αλλά είναι και πολύ κοντά στην έκφραση της ελλαδικής ελληνικότητας, με την έννοια ότι διαθέτει συγχρονικά, διαπιστώσιμα στοιχεία, όπως: γλώσσα, θρησκεία, ιστορία, θεσμοί, ήθη-έθιμα, παραδόσεις.

Πρόκειται, δηλαδή, για μια εξωελλαδική, αλλά εν τούτοις ελλαδοκεντρικά προσανατολισμένη ελληνικότητα.

Στον αντίποδα απαντάται μια άλλη έκφραση της ελληνικότητας, η οποία εμφανίζεται απλώς ως πεποιθήση, ως πίστη στην καταγωγή, ως ιδεολόγημα, ως συναισθηματικός δεσμός με ό,τι είναι ελληνικό, χωρίς όμως να συνοδεύεται από πραγματολογικά στοιχεία. Αυτή η έκφραση της ελληνικότητας μπορεί να χαρακτηριστεί ως «*συμβολική ελληνικότητα*».

Σε αντίθεση προς την εξωελλαδική, ελλαδοπροσανατολισμένη ελληνικότητα, η συμβολική ελληνικότητα εμφανίζεται ως πίστη στην καταγωγή, ως μια δέσμη πεποιθήσεων και συναισθηματικών φορτίσεων, ως ιδεολόγημα, ως μύθος, χωρίς να συνοδεύεται από πραγματολογικά στοιχεία, αλλά στην καλύτερη των περιπτώσεων από κάποια ελληνογενή πολιτισμικά και γλωσσικά ψήγματα, δηλαδή από ένα «πολιτισμικό ελάχιστο» στο οποίο βασίζεται η συμβολική ελληνικότητα και το οποίο της προσδίδει περιεχόμενο.

Εννοείται, ότι ανάμεσα σ' αυτούς τους δύο πόλους υπάρχουν κι άλλες εκφάνσεις της ελληνικότητας, όπως για παράδειγμα μια ελληνοκεντρική αλλά όχι και ελλαδοκεντρική ελληνικότητα.

5. Σχέση εθνοπολιτισμικής ταυτότητας και γλώσσας

Σύμφωνα με την κοινή αντίληψη η γλώσσα αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της ταυτότητας του ατόμου και της ομάδας. Αυτή η αντίληψη είναι διάχυτη σε άτομα και κοινότητες της μεταναστευτικής διασποράς που διατηρούν στενές σχέσεις με την Ελλάδα και προσανατολίζονται έντονα στις ελλαδικές πολιτισμικές και γλωσσικές νόρμες. Γι' αυτούς ελληνικότητα σημαίνει: ελληνικό διαβατήριο, ελληνική γλώσσα, ελληνορθόδοξο θρήσκευμα, επαφές με την Ελλάδα.

Υπάρχουν, όμως, άτομα και ομάδες στη μεταναστευτική διασπορά με μακρά ιστορία και πολύ περισσότερο στην ιστορική διασπορά που δεν θεωρούν τη γλώσσα ως αναγκαίο στοιχείο της ελληνικότητας. Το ενδιαφέρον, ωστόσο, από διδακτικής πλευράς είναι ότι, όταν αυτά τα άτομα μαθαίνουν την Ελληνική την προσλαμβάνουν ως εμπλουτιστικό και εν τέλει ως συνθετικό στοιχείο της εθνοπολιτισμικής ταυτότητάς τους. Αυτή η στάση τους απέναντι στην Ελληνική τους διαφοροποιεί από τους αλλοεθνείς, αλλόγλωσσους που μαθαίνουν επίσης την Ελληνική.

6. Η Ελληνική ως Δεύτερη και ως Ξένη Γλώσσα σε ομοεθνείς και αλλοεθνείς

Με βάση τα κριτήρια: *εθνοτική προέλευση και γλώσσα*, οι μαθητές των διαφόρων μορφών ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στο εξωτερικό μπορούν να διακριθούν στις ακόλουθες τρεις κατηγορίες ή ομάδες:

- α) *Ομοεθνείς ελληνόγλωσσοι*
- β) *Ομοεθνείς χωρίς γνώση της ελληνικής*
- γ) *Αλλοεθνείς αλλόγλωσσοι.*

Τα μέλη αυτών των τριών ομάδων διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς το εθνοπολιτισμικό και γλωσσικό τους κεφάλαιο.

Πρώτη ομάδα:

Οι κοινωνικοπολιτισμικές προϋποθέσεις (υπόβαθρο) των μαθητών της *πρώτης ομάδας* συνοδεύονται κατά κανόνα από αρκετά συγχρονικά και διαπιστώσιμα στοιχεία. Ως προς την ελληνομάθεια υπάρχουν έστω και λίγοι μαθητές των οποίων τα γλωσσικά χαρακτηριστικά προσεγγίζουν εκείνα ενός φυσικού ομιλητή αντίστοιχης ηλικίας και κοινωνικής προέλευσης, αλλά υπάρχουν και μαθητές με πολύ περιορισμένες επικοινωνιακές ικανότητες.

Ως προς τις γλωσσικές δεξιότητες *ακρόαση και ομιλία* κατά κανόνα υπάρχει τέτοια επάρκεια που, όταν η επικοινωνιακή κατάσταση υποστηρίζεται από το περιβάλλον, καθίσταται δυνατή μια ελληνόγλωσση επικοινωνία.

Δεν είναι όμως αναμενόμενο, ότι οι μαθητές έχουν κατακτήσει τις βασικές δομές της Ελληνικής, όπως για παράδειγμα: συμφωνία άρθρου γένους, χρήση ή μη χρήση του άρθρου, συμφωνία προσώπου αριθμού υποκειμένου και ρήματος, επιθέτου-ουσιαστικού, χρήση ή μη χρήση του υποκειμένου κ.λπ., τομείς που κατακτούνται με φυσικό τρόπο από τους συνομηλικούς τους στην Ελλάδα. Δεν πρόκειται, επομένως, για φυσικούς ομιλητές της Ελληνικής, πράγμα που έχει επιπτώσεις και στη μεθοδολογία της διδασκαλίας της.

Το λεξιλόγιό τους είναι συνήθως περιορισμένο και εξαντλείται σε θέμα-

τα που σχετίζονται με το οικείο οικογενειακό και παροικιακό περιβάλλον και με την κάλυψη αναγκών της καθημερινότητας.

Οι μαθητές της πρώτης ομάδας στόχου διαθέτουν κατά κανόνα μια έστω περιορισμένη *επικοινωνιακή επάρκεια* όχι όμως και μια γλωσσική. Δηλαδή η Ελληνική μπορεί να χρησιμοποιείται ως μέσο επικοινωνίας, δεν λειτουργεί όμως και ως εργαλείο σκέψης και μάθησης².

Βασικός στόχος μιας εκπαιδευτικής παρέμβασης σ' αυτή την ομάδα-στόχο είναι, επομένως, η βελτίωση της επικοινωνιακής επάρκειας και η κατάκτηση της γλωσσικής.

Δεύτερη και τρίτη ομάδα

Σε αντίθεση με την πρώτη ομάδα, στη δεύτερη δεν υπάρχουν ούτε γλωσσικές δομές της Ελληνικής ούτε η ελάχιστη επικοινωνιακή επάρκεια. Η ενδοοικογενειακή επικοινωνία στις περιπτώσεις αυτών των παιδιών είναι μονόγλωσση (στη γλώσσα της χώρας διαμονής) και επομένως η Ελληνική ούτε με κοινωνικούς ρόλους συνδέεται, ούτε και επικοινωνιακές ανάγκες καλύπτει.

Ότι εντούτοις αυτοί οι μαθητές επιχειρούν να μάθουν Ελληνικά, φοιτώντας σε κάποια μορφή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης, οφείλεται σε διάφορους λόγους, που συναρτώνται είτε με την οικογενειακή βιογραφία, είτε με εξελίξεις στην παροικία και στην ευρύτερη κοινωνία διαμονής. Παρατηρείται, για παράδειγμα, το φαινόμενο γονείς ελληνικής καταγωγής δεύτερης και τρίτης γενιάς, οι οποίοι έχουν ενταχθεί επιτυχώς στην κοινωνία διαμονής και έχουν κατανοήσει τα πλεονεκτήματα της διγλωσσίας και της διαπολιτισμικότητας να επιδιώκουν μια δίγλωσση ή και τρίγλωσση εκπαίδευση για τα παιδιά τους. Αυτό το κίνητρο μπορεί φυσικά να ισχύει και για τους αλλοεθνείς-αλλόγλωσσους.

Ανεξάρτητα, όμως, από τα κίνητρα και τις προθέσεις για την εκμάθηση της Ελληνικής εκείνο που διαφοροποιεί τους μαθητές της *δεύτερης ομάδας* από την *τρίτη* είναι τουλάχιστον η πρόσληψη της ελληνικής γλώσσας. Για τον ομοεθνή (ομογενή) μαθητή η Ελληνική αποτελεί συνθετικό στοιχείο της ταυτότητάς του και ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της παροικίας του, ενώ για τον αλλοεθνή αυτό δεν ισχύει.

Ο ομογενής μαθητής που διαθέτει έστω και ασυνείδητα τη *συμβολική ελληνικότητα* έχει μια άλλη συναισθηματική σχέση με την ελληνική γλώσσα και διαθέτει διαφορετικές στάσεις, αλλά και μαθησιακά κίνητρα από τον αλλοεθνή.

2. Οι όροι «μέσο επικοινωνίας» και «εργαλείο σκέψης και μάθησης» χρησιμοποιούνται κατ' αναλογία προς τους όρους «βασικές διαπροσωπικές επικοινωνιακές δεξιότητες» και «γνωστική/ακαδημαϊκή γλωσσική επάρκεια» του Cummins. Βλ. σχετικά: Cummins J. 1984^a και 1984^b καθώς και Baker, Colin 1996², σελ. 151 κ.ε., και την ελληνική έκδοση: Baker Colin 2001, σελ. 245 κ.ε.

Οι μαθητές της δεύτερης ομάδας δεν διαθέτουν καμιά γλωσσική δεξιότητα στην Ελληνική και αδυνατούν να επικοινωνήσουν σ' αυτή. Εντούτοις, η Ελληνική έχει γι' αυτούς, έστω κι αν δεν τους είναι συνειδητό στην παιδική ηλικία, ένα συμβολικό νόημα. Αυτό το συμβολικό νόημα συνήθως το κατανοούν οι μη ελληνόφωνοι, αλλά ελληνικής καταγωγής, μαθητές την περίοδο της εφηβείας τους και χρησιμοποιούν συμβολικά, αλλά συνειδητά πλέον, κάποιες ελληνικές λέξεις για να σηματοδοτήσουν την ελληνικότητά τους. Η διαφοροποίηση των ομοεθνών και αλλοεθνών μαθητών ως προς την πρόσληψη της Ελληνικής ανάγεται στις διαφορετικές πολιτισμικές προσλαμβάνουσες των δύο ομάδων. Η διαφοροποίηση αυτή έχει βαρύνουσα σημασία για το ίδιο το άτομο, αλλά και για τη διδασκαλία της Ελληνικής ως Δεύτερης ή ως Ξένης Γλώσσας, δεδομένου ότι η πρόσληψη συνδέεται με το *θυμικό*, με τις *στάσεις* (attitudes) και εν γένει με την *υποκειμενικότητα* του ατόμου. Η διαδικασία της διδασκαλίας και της εκμάθησης της Ελληνικής μπορεί, λοιπόν, να μη διαφοροποιείται ως προς τη μεθοδολογία, διαφοροποιείται όμως τουλάχιστον ως προς την πρόσληψη των δύο ομάδων μαθητών (βλ. σχετικά Δαμανάκης 2007, κεφ. 12.1).

7. Η Ελληνική ως Δεύτερη και ως «Ξένη» Γλώσσα στην Ελλάδα και στη διασπορά

Θα κλείσω την εισήγησή μου προσπαθώντας, με βάση τις παραπάνω αναλύσεις, να απαντήσω στο ερώτημα, τι σημαίνει διδασκαλία της Ελληνικής σε άτομα μη ελληνικής καταγωγής στην Ελλάδα και σε άτομα ελληνικής καταγωγής στο εξωτερικό.

Προς τούτο θα χρησιμοποιήσω τα ακόλουθα κριτήρια για την οριοθέτηση μιας γλώσσας ως δεύτερης ή ξένης:

- α) *σύνδεση της γλώσσας με θεσμικούς και κοινωνικούς ρόλους,*
- β) *λειτουργίες της γλώσσας κυρίως για την κάλυψη επικοινωνιακών, κοινωνικών και ψυχολογικών αναγκών του ατόμου και της ομάδας³ και*
- γ) *διασύνδεση των παραπάνω δύο κριτηρίων με τις εθνοτικές και κοινωνικο-πολιτισμικές προϋποθέσεις, δηλαδή με το εθνο-κοινωνικο-πολιτισμικό και γλωσσικό κεφάλαιο των μαθητών, καθώς και με τη στάση τους έναντι της γλώσσας.*

Το πρώτο από τα προαναφερθέντα τρία κριτήρια αναφέρεται στο *περιβάλλον* (κοινωνικό, πολιτισμικό, οικονομικό, πολιτικό), το δεύτερο στην *ίδια τη γλώσσα*, ως σύστημα και ως αντικείμενο διδασκαλίας-μάθησης και προπάντων

3. Σχετικά με τη σύνδεση της δεύτερης γλώσσας με θεσμικούς και κοινωνικούς ρόλους και τις σχετικές λειτουργίες της βλ. Ellis Rod 1996, σελ. 11 κ.ε.

ως προς τις λειτουργίες της, και το τρίτο κριτήριο αναφέρεται στο *υποκειμένο*, που κατακτά ή μαθαίνει τη γλώσσα.

Στην περίπτωση της *τρίτης ομάδας* (βλ. προηγούμεο κεφάλαιο) είναι σαφές, ότι τα μέλη της δεν διαθέτουν ούτε ελληνογενείς κοινωνικοπολιτισμικές προϋποθέσεις, ούτε γλωσσικές δεξιότητες. Επίσης δεν υπάρχει καταρχήν καμία διασύνδεση μεταξύ αυτών και κάποιων πιθανών *θεσμικών και κοινωνικών ρόλων*, από τη μια, και πιθανών *επικοινωνιακών, κοινωνικών λειτουργιών* της Ελληνικής, από την άλλη. Στην περίπτωση των αλλοεθνών-αλλόγλωσσων δεν πληρούνται τα παραπάνω τρία κριτήρια και επομένως η Ελληνική δεν είναι γι' αυτούς *δεύτερη γλώσσα*.

Στην περίπτωση της *δεύτερης ομάδας* δεν ισχύουν επίσης τα κριτήρια α) και β). Υπάρχει, ωστόσο, μια διαφοροποίηση ως προς το τρίτο κριτήριο (κοινωνικοπολιτισμικές προϋποθέσεις). Αυτή η ομάδα μαθητών δεν φέρει μεν εμφανή, διαπιστώσιμα, ελληνογενή κοινωνικοπολιτισμικά στοιχεία, φέρει όμως αυτό που αποκαλέσαμε *συμβολική εθνοτικότητα* και με αυτή την έννοια η ελληνική γλώσσα έχει γι' αυτούς έστω *συμβολικό νόημα*. Γι' αυτό έχουν, κατά κανόνα, μια συναισθηματικά σχέση με την Ελληνική και την προσλαμβάνουν ως συνθετικό στοιχείο της ταυτότητάς τους

Σε αντίθεση με την *δεύτερη και τρίτη ομάδα*, στην περίπτωση της *πρώτης* πληρούνται λίγο έως πολύ και οι τρεις παραπάνω προϋποθέσεις, γι' αυτό η Ελληνική είναι για τα μέλη αυτής της ομάδας *δεύτερη γλώσσα*. Δηλαδή, μια από τις δυο γλώσσες που χρησιμοποιούν στην καθημερινότητά τους για την κάλυψη κάθε φορά συγκεκριμένων αναγκών.

Βέβαια τόσο οι *θεσμικοί και κοινωνικοί ρόλοι* όσο και οι *λειτουργίες* της Ελληνικής συνδέονται με την παροικία και εξαρτώνται απ' αυτή. Η Ελληνική λειτουργεί και, άρα, διδάσκεται κιόλας ως *δεύτερη γλώσσα* στο βαθμό που υπάρχει και λειτουργεί μια *ελληνόγλωσση παροικία*, η οποία λόγω του οικονομικού, πολιτικού και πολιτιστικού κύρους της διεκδικεί στην κοινωνία υποδοχής κοινωνικοπολιτισμικούς χώρους στους οποίους να μπορεί να καλλιεργεί τις δικές της πολιτισμικές ιδιαιτερότητες και φυσικά και τη γλώσσα της, και να καλύπτει έτσι τις ιδιαίτερες κοινωνικοπολιτισμικές ανάγκες της. Σ' αυτή την ιστορική συγκυρία υπάρχουν ακόμη τέτοιες παροικίες και, άρα, υπάρχει και η ανάγκη διδασκαλίας της Ελληνικής ως Δεύτερης Γλώσσας στη διασπορά.

Από τις παραπάνω αναλύσεις, και ιδιαίτερα από τη σύγκριση της δεύτερης ομάδας με την τρίτη, προκύπτει ότι τα όρια μεταξύ της διδασκαλίας της Ελληνικής ως Δεύτερης και ως Ξένης Γλώσσας είναι, κυρίως σε επίπεδο μεθοδολογίας, αρκετά ρευστά. Η ρευστότητα αυτή περιορίζεται σ' ένα βαθμό, όταν προσεγγίσουμε τη γλώσσα από την οπτική του υποκειμένου, το οποίο φέρει συγκεκριμένες πολιτισμικές και γλωσσικές προϋποθέσεις και έχει συγκε-

κρυμμένες ανάγκες, στάσεις και προσδοκίες. Μ' άλλα λόγια, με βάση το υποκείμενο μπορεί να διαφοροποιηθεί μια γλώσσα σε δεύτερη και ξένη.

Από την άλλη όμως, το υποκείμενο δεν μπορεί και δεν επιτρέπεται, να θεωρηθεί ανεξάρτητα από το περιβάλλον που ζει και από τους κανόνες που επιβάλλονται απ' αυτό το περιβάλλον. Με βάση το περιβάλλον η προσέγγιση μιας γλώσσας ως πρώτης, δεύτερης ή ξένης αλλάζει σημαντικά. Στο ελλαδικό περιβάλλον, για παράδειγμα, η Ελληνική είναι η κυρίαρχη γλώσσα, πράγμα που δεν ισχύει στη διασπορά, όπου οι ομογενείς ως φορείς και χρήστες της δεν ανήκουν εθνοτικά στην κυρίαρχη ομάδα, αλλά είναι οι *εθνοπολιτισμικοί Άλλοι*. Αυτό σημαίνει ότι άλλο είναι το σημαίνόμενο του όρου Ελληνική ως Δεύτερη Γλώσσα στην Ελλάδα για τους εθνοπολιτισμικούς Άλλους και άλλο στη διασπορά για τους ομοεθνείς. Στην Ελλάδα οι εθνοπολιτισμικοί Άλλοι μαθαίνουν την Ελληνική ως την κυρίαρχη γλώσσα του κοινωνικο-πολιτισμικού, οικονομικού και πολιτικού περιβάλλοντος, ενώ στη διασπορά οι ομοεθνείς τη μαθαίνουν ως μία παροικιακή γλώσσα η χρήση της οποίας περιορίζεται στην ιδιωτική και οικογενειακή σφαίρα και σε συγκεκριμένους κοινωνικούς χώρους της παροικίας και συνδέεται με θεσμούς και με κοινωνικούς ρόλους που κατά κανόνα περιορίζονται στην παροικία.

Το γεγονός αυτό έχει μια άμεση διδακτική συνέπεια στη στοχοθεσία και στη συνακόλουθη μεθοδολογία της γλώσσας. Στην Ελλάδα η *επικοινωνιακή επάρκεια* στην Ελληνική αποκτάται συνήθως εκτός σχολείου. Επομένως, το σχολείο την προϋποθέτει σε μεγάλο βαθμό και θέτει ως κύριο στόχο της διδασκαλίας την *καλλιέργεια* της Ελληνικής, έτσι ώστε αυτή να καταστεί και *εργαλείο σκέψης και μάθησης* για τον μαθητή (βλ. Βαρλοκώστα, Μαρκου, Τριανταφυλλίδη 2001). Αντίθετα, στη ελληνική διασπορά η κατάρκτηση της *επικοινωνιακής επάρκειας* στην Ελληνική είναι ένας από τους κυρίαρχους στόχους της διδασκαλίας της και σε πολλές περιπτώσεις ο μοναδικός.

Πρόκειται δηλαδή για δυο διαφορετικές και οριακά συγκρίσιμες περιπτώσεις. Και εδώ ακριβώς εστιάζεται το μεθοδολογικό πρόβλημα στις αναλύσεις εκείνων των ερευνητών, οι οποίοι συζητούν τη διδασκαλία της Ελληνικής ως *μητρικής, δεύτερης και ξένης* γλώσσας στην Ελλάδα και στη διασπορά, χωρίς να οριοθετούν και να διαφοροποιούν τα δύο κοινωνικοπολιτισμικά περιβάλλοντα.

Ουσιαστικά, στην Ελλάδα η Ελληνική δεν μπορεί να είναι ξένη γλώσσα για τους αλλοεθνείς, αλλόγλωσσους μαθητές που φοιτούν σε ελληνικά σχολεία, δεδομένου ότι αυτή είναι η επίσημη, κυρίαρχη γλώσσα του περιβάλλοντος η οποία συνδέεται με θεσμούς και ρόλους και που χωρίς αυτή δεν μπορεί να ικανοποιηθεί το μεγαλύτερο μέρος των αναγκών του υποκειμένου.

Βέβαια, θα μπορούσε να υποστηριχθεί κανείς, ότι σε περίπτωση λειτουργίας μιας «παράλληλης κοινωνίας», εντός της ελληνικής κοινωνίας, ή αλλιώς σε περίπτωση ύπαρξης μιας μειονότητας με μια δική της, διαχωριστική εκπαίδευση -και αυτό ισχύει σε μεγάλο βαθμό για τη «μουσουλμανική μειονότητα» της Θράκης- η Ελληνική δεν είναι αναγκαία για την κάλυψη των αναγκών του υποκειμένου και της ομάδας και ούτε συνδέεται κατ' ανάγκη με θεσμούς και με κοινωνικούς ρόλους της κυρίαρχης ομάδας.

Είναι προφανές ότι μια τέτοια προσέγγιση κινείται σε μια διαχωριστική λογική και δεν αφήνει περιθώρια στον Άλλο να ενταχθεί στους θεσμούς και στις δομές της κυρίαρχης ομάδας. Ο Άλλος είναι ο ξένος και επομένως και η γλώσσα του είναι ξένη για την κυρίαρχη ομάδα, όπως και η γλώσσα της κυρίαρχης ομάδας παραμένει ξένη γι' αυτόν. Τέτοιες λογικές είναι ακόμα παρούσες στις κοινωνίες, και εν μέρει και στη σχετική βιβλιογραφία, και αποτελούν συνήθως, αλλά όχι μόνο⁴, έκφραση της λειτουργίας του εθνικού κράτους, της εθνικής ιδεολογίας και του συνακόλουθου εθνικού παιδαγωγικού παραδείγματος.

Από την άλλη, όμως, υπάρχουν και χώρες - όπως για παράδειγμα η Αυστραλία - που για ιστορικούς λόγους δεν είναι εγκλωβισμένες στη λογική του εθνικού κράτους, έχουν υπερβεί σε μεγάλο βαθμό τις αγκυλώσεις και τα αδιέξοδα της εθνικής ιδεολογίας, αντιλαμβάνονται τις εαυτές τους ως πολυπολιτισμικές και έχουν μεταβεί σε μια διαπολιτισμική προσέγγιση των πραγμάτων. Σ' αυτές τις κοινωνίες συνήθως δεν χρησιμοποιείται, ή τουλάχιστον αποφεύγεται, η χρήση του όρου ξένη γλώσσα, επειδή οι χρήστες των γλωσσών, των διαφορετικών από την κυρίαρχη γλώσσα, δεν αντιμετωπίζονται ως ξένοι. Με βάση την εμπειρία αυτών των χωρών θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει, ότι βρισκόμαστε σε μια φάση υποχώρησης του όρου «ξένη γλώσσα». Αυτή όμως είναι μια άλλη συζήτηση που θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο μιας άλλης εισήγησης.

Βιβλιογραφία:

Βαρολοκώστα Σπυριδούλα, Μάρκου Μαρία, Τριανταφυλλίδου Λήδα. 2001. Γλωσσομαθησιακή πορεία των παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης: Εργαλεία αξιολόγησης της Ελληνικής ως Δευτερης Γλώσσας, στο Δαμανάκης Μιχάλης (επιμ.) (2001), Επίπεδα και Κριτήρια Διαπίστωσης / Πιστοποίησης της Ελληνομάθειας, ΕΔΙΑΜΜΕ, Ρέθυμνο.

4. Λέμε όχι μόνο, επειδή μια δογματική εμμονή στο «δικαίωμα στη διαφορά» μπορεί επίσης να οδηγήσει σε διαχωριστικές μορφές εκπαίδευσης και σε λογικές διαχωρισμού των γλωσσών σε «δικές» μας και «ξένες».

- Δαμανάκης Μιχάλης. 2003. *Ελληνικά Σχολεία και Τμήματα Μητρικής Γλώσσας στη Γερμανία (1986-98)*. Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, Ρέθυμνο.
- Κιτρορέφ Αλέξανδρος. 2004. Η Ελληνοαμερικανική πολιτισμική ταυτότητα τη δεκαετία του 1990, στο: Δαμανάκης Μ., Καρδάσης Β., Μιχελακάκη Θ., Χουρδάκης Α. (επιμ.) (2004). *Ιστορία της Νεοελληνικής Διασποράς. Έρευνα και διδασκαλία*. Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, Ρέθυμνο (τόμος Β', σ. 89-96).
- Δαμανάκης Μιχάλης. 2007. *Ταυτότητες και Εκπαίδευση στη Διασπορά*, Gutenberg, Αθήνα.
- Baker Colin. 2001. *Εισαγωγή στη Διγλωσσία και τη Δίγλωσση Εκπαίδευση*, Gutenberg, Αθήνα.
- Baker Colin. 1996². *Foundation of Bilingualism and Bilingual Education*, Multilingual Matters, Clevedon.
- Cummins James. 1984^a. *Bilingualism and Special Education: Issues in Assessment and Pedagogy*, Multilingual Matters, Clevedon.
- Cummins James. 1984^b. *Wanted: A theoretical framework for relating language proficiency to academic achievement among bilingual students*. In C. Rivera (ed.): *Language Proficiency and Academic Achievement*. Multilingual Matters, Clevedon.
- Ellis Rod. 1996⁴. *The Study of Second Language Acquisition*, Oxford University Press.
- Wieviorka Michel. 2003. *Kulturelle Differenz und kollektive Identität*. Hamburger Edition, Hamburg.
- Zima Peter V. 2000. *Theorie des Subjekts*. Franke Velag, Tübingen und Basel.